

ПБ 6 197a

4 2/100

22
24
440
440
440

ПРЕОБРАЖАЈ ШКОЛЕ И НАСТАВЕ

(СУВРЕМЕНА ПОТРЕБА)

Какво семе таки род,
Каква њива таки плод
вели нар. философија

На стварној просвети и корисној
привреди, лежи моћ народа и др-
жаве

велимо Ми

НАПИСАО

ВАСА ДЕЛАГИЋ

БЕОГРАД

Штампарија Народне Радикалне Странке.

1889.

ПБ 197a

10-85048119

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 45398

ПРЕОБРАЖАЈ ШКОЛЕ И НАСТАВЕ

(СУВРЕМЕНА ПОТРЕБА)

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Čelović
BEOGRAD

Какво семе така род,
Каква њива така плод
вели нар. философија

На стварној просвети и корисној
привреди, лежи моћ народа и др-
жаве

велимо Ми

НАПИСАО

Васа Јеллагич

БЕОГРАД

Штампарииа Народне Радикалне Странке.

1889.

НАПОМЕНА.

ИЛИ

Кратак одговор на изјаве захвалности, одобравања и замаравања, на ово дело: преображај школе и наставе, што је учињено онда кад је оно печатано први пут у „Дневном Листу.“

Пре свега овде изјављујемо искрену захвалност свима онима, који учинише поменуте изјаве; али биће им још већа захвалност како од писца овог дела тако и од народа, ако се и они постарају озбиљно и марљиво да се бар зактеви ове књиге што пре остваре, на корист омладине, народа и његовог бољитка, док створимо и оно свето време, у коме ћемо остварити и оне благодети, које се указују у књизи „Нова наука о јавној настави.“

Уз то, нека знају они пријатељи, који поред горње изјаве рекоше, да нисмо требали у таком стварном делу помињати ничија имена, да је и то кадикад нужно, ради примера и доказа.

Професор Београдски Петар А. Типа и други веле: „Педагогију, нескврни твога пера, оно треба да остане светло. Зашто у таку објективну расправу да улази и оно што не треба да уђе? За што се не сетиш да често строгост наставничка иде по сили његовог темперамента“ и т. д. За прво питање важи поменути навод. А што се тиче нечијег оваког или онаког темперамента, то невреди ништа пред науком педагошком, јер она тражи од наставника силу вештине и знања, а осорљив темперамент она гони напоље из школе и наставе.

А онима који рекоше да је дело сасвим подесно за наше народне потребе, ма да има у њему много идеалног, велимо ово:

Идеалисање је дело мудрости и узвишености. Идеалисати може само човек, а не марва. Човек је са својим идеалисањем створио сву савремену културу и науку људску, и тим ће је још боље усавршати. Уз то, напомињемо, да ми идеалисање делимо на троје и то овако: Идеалисање реално, стварно, које тражи стварно корисни преображај свију друштвених закона и уредаба; идеалисање хуманитарно, човечно, праведно, које тражи да се између народа удесе таки односи, који ће основати, утврдити и одржавати међу њима потпуну човечност и братску солидарност; и, идеалисање теолошко, богословско, које се бави са оним што не постоји, — празноверицама, основаним на скаскама, које се не могу оправдати ни пред судом обичне здраве памети, ни пред судом науке. Дакле, наше и свачије тако идеалисање, добро је дошло свуда и свагда.

Београд, о Илџну.
1889.

Пелагић.

УВОДНИ ОДЕЉАК.

Какво семе такав род,
Каква њива таки плод.
вели нар. философија.

На стварној просвети и корисној
привреди лежи моћ народа и др-
жаве

велимо ми.

Ове кратке, а посве сувремене потезе посвећујемо родитељима, наставницима, општинама и управницима школе и државе, желећи и захтевајући од њих да се ово неодложно оствари, те да тако колико толико наша школа и настава одговара светим зактевима науке о здрављу и народном благостању.

Ту се несме либити, нукати, изговарати, крпарити и извлачити од тог великог пословања као што чинише свеколики дојакошњи власници наши, који нам оставише оваку неподесну школу и наставу, поред других безбројних брука и несрећа.

Ако оћемо да поправимо жалосно стање наше омладине и несносне потребе народне садашњице, и положимо јаче основе за бољу и благодетнију будућност народну и људску, онда треба неодложно да реформишемо школу и наставу, ако не посве рационално, из основа разумно, а оно бар оволико колико се тражи у овом сасма умереном предлогу нашем, — предлогу, који неизвире из воље Станка и Бранка, него из неодољивог захтева науке о здрављу и народних животних потреба.

Јер треба већ једном да увидимо, као то што увиђају и сви бољи мислиоци света, да садања школа и настава у опште, па и наша српска посебице, не одговара ни потребама народа, ни захтевима науке, ни научном моралу; и да сав садањи просветни систем и прогрес, па тако готово и сва сувремена и прослављена цивилизација изгледа као једна варљива намигуша девојка, која има дивно лице а сакате ноге; која испоњава до подне дивну величину здраве памети, а по подне и преко целе ноћи преставља ругобу и говори најгрозније бесмислице и суманутости; којој је беседа и поглед дражесан и умиљат, а задах из уста отрован, и која је отворила умиљата наручја своја за све оне, који у њу гледе и посматрају, али она грли, љуби, милује, негује и штити само оне, који су у власти, у милости и богатству. Тако данас сликају садању школу и наставу сви они, који умеју критички посматрати и мислити. Ко то зна и ко разуме шта очекује „неук“ народ од школе и школованих људи, он ће се потпуно сложити са горе реченим окривљивањем постојећег школовања, као и с професором Карићем, који вели да садања школа и настава „затупљује и заслепљује“, нашто ми настављамо и то, да она уз то већином још омлитави, пролењи, разврати, одроди, унакази и баци у разне рђавштине, болести, и у раној младости у гроб сарањује омладину нашу. Не само то, него та школа и настава већином лиферује народу готоване, варалице, угњетаче, експлоататоре, глобације, насилнике, удворице, развратнике, бекрије, пустолове, уображене звекане, подлаце и убице, какве видимо безброја и рачуна, почев одозго од „светог оца“ папе, па на ниже до општинског ћате.

Изузетка има, али, по несрећи, посве је мали. Ако се докаже противно, биће нам врло мило.

Да је то окривљење посве умесно, сувремено и истинито, видити може сваки који има бистра ока и непомућена разума, прво, отуда, што омладина наша већином изгледа: бледа, слабуњава, испијена, жута, гурава, крезуба, кратковидна, тупава,

млитава, јектичава и гробна; друго, за то, што она болује разне болести од чега постаје унакажена и превремено покошена оштрицом смрти, и треће, с тога што је она кад је већ одрасла створила садање друштвене законе и уредбе и међународне односе такве, који кипте са отмицом, преваром, крађом, насиљем, подлошћу, глупошћу, ратом, револуцијом, злочином, грабежом, проституцијом, тиранијом, готованством, убиством, луксузом и сваковрсним развратом.

А данас таке законе и наредбе пишу и одржавају их све сами школовани и учевни људи, помоћу оних „простака,“ које су они овим или оним законом обрлатили. Да је бар већина наше интелигенције била свесна и поштена не би било на нашем образу и врату ни ђуниса, а камоли Бонтуове куге, толиких дугова и беда, толико осиромашавања и оне крволочне бесноће власничке у Тополској и зајечарској побуни.

Какво семе тако и стабло, а какво стабло такав и род. За то дакле треба основни преображај школе и наставе, као што смо означили у једном далеко већем и напреднијем делу, које се зове: „*Омладински доброноша*, или, *нова наука о народној настави*, које ћемо доцније печатати, ако буде здравља и правде.

За сад доносимо само ове кратке потезе по тој струци, доносимо ово делце које почиње с тањег краја и које тражи само оно што се може упут остварити свуда гди има свести, правде и срца за народ и омладину.

То чинимо само за то што садања школа и настава ни издалека неодговара свом великом задатку — истинском подмиривању животних потреба човека и народа. Ко оће и ко уме свесно и правично упоредити садању школу и наставу и народне потребе, он ће овако тврђење свагда признати.

Какву здравствену корист доноси садања школа и настава, посведочава у приличној мери и сама државна статистика Србије, коју је саставио Б. Јовановић, који каже, како

стојимо у погледу разбољевања, опадања и налог умирања омладине.

Он говори у његовом делу овако :

„У школској 1873|4-ој години, оставило је школу у краљевству Србије због опасне болести и због смрти, око 2246 ученика сеоских и варошких. *Разболело* се од тих само сеоске деце, 1328, а умрло је 298, а од варошких оболело је 1682, а умрло је 425. Даље, он вели, да сеоска деца пропадају због нездравих зграда школских у којима уче и станују, и због рђаве хране. Чак и њега као чиновника тронуло то ужасно стање наше омладине школске, да и он сам вели у свом извешћу :

„Човек се мора заплакати, кад види, каква је храна и постеља овој школској деци, што добијају у својим загушљивим и посве нездравим, становима, собама школским. Храна им је већином суха проја, која по неколико дана стојећи у торбицама већ је уплесњивљена. Уз то, једу често и качамака, уз који се једе лук и кад и кад сира и сланине. Така храна и постеља, така учионица и спаваоница упропастила би и најздравијег човека, а камоли нејаку децу, којој треба далеко боља храна и угодност.

И доктор Васић у чланку „школа и здравље“ износи, такођер жалосно стање сеоске школске деце у округу Ђупријском, које може се оценити из ових неколико речи, које гласе овако : „нема жалоснијег призора, но погледати у једну собицу, где школска сеоска деца ноћивају, особито зими. Мало, ниско «сопче» са једним прозором, плехана фуруна, која се увек пуши, а намештај састављен од неколико дасака, то вам је стан оне јадне дечице којима су куће далеко. У тај ад (тако) поређали су се ђачићи као сардине у кутији. Та тесноћа, тамноћа, нечистоћа, дим и друга оскудица бацају децу у разне болести, а нарочито шугу и друге красте. И она деца, која не падну у болест изгледају бледо-жута, невесела, тужна, слабуњава, кржљава“ итд.

Ми смо негирали и негираћемо вазда све привилегисане, наметнуте и незаслужене ауторитете, али поштујемо и најмањи правични, разуман и истинит рад. У то име велимо: слава таким извештачима а вечно проклетство свима напућеним властницима нашим, који у часу таквих оскудица омладинских и народних, расипаше благо народно на гонење истине и праведне речи, на сејмене, жандарме, шпијоне, излишне војнике, касарне, ратове, велике плате и пензије и трошковито униформисање и формалисање; и који се бакћу, да се дограбе и да се одрже, што дуже на својим столицама, ради себе а не ради бољитка народњег, трошећи време и новац народњи око сузбијања и апшења оних, који их као недостојне и грабљиве оговарају и са управе гурају; а не улагаше новац и време своје, да се поправи то жалосно стање наше омладине и нашег народа, — тог бедног народа, који их богато плаћа, да га добрим хране и од зла бране.

Кад тако извешће дају и тако зборе државни чиновници, који стоје под владама и законима посве опорним, онда може се мислити каква кужност лежи у тим убилачким и несрећоносним школама. Па још имамо образа казнити народ, што не даје децу у школу таку или боље рећи народну омладинску мучионицу и гробницу. Па још имамо образа казнити децу што беже из те грознице и што нерадо уче ону науку, која их ужасно оптерећава са многим ненужним предметима, који се већином забораве одма после испита, или по свршетку школе, и која их тиранише и принуђава, да у њој изгубе здравље и живот, веселост и енергију тела и ума, без које човек није прави човек.

Чист разум мора признати, да и деца и народ имају право, и да имају више здраве памети сви они, који беже из таквих мучионица и гробница својих, него она тако названа „учевна господа“ која их тамо гоне, даве, развраћају и стамањују.

Та непобитна и умесна факта нагоне сваког пријатеља народног да узвикује: укидајмо, или бар радикално реформишимо те гробнице и пијавице народне омладине, ако нисмо

убице своје и народне узданице! Што више чâсâ часимо са оклевањем, то смо већи злочинци пред садањим младим нараштајем и пред народном будућности.

Због тога ето, и због поменутог ужаса, треба све школе и сву наставу реформисати, ако не више а оно бар оволико, колико је овде у овоме делу означено. То неодложно реформисање школе и наставе, по гласу науке и народних потреба, састојало би се у сљедећим одредбама.

П Р В И О Д Е Љ А К

о преображају школе и њене околине

Да би тај преображај био одиста користан за нашу омладину, треба га овако извршити: Свака школа или мора бити саграђена по плану*) науке о здрављу или боље да је и нема. То треба да буде, па градила их општина или држава. Јер више вреди здрав човек са природним знањем и разумом, него ли школоване накарале, какве нам садање школе већином дају, и какве виђамо на сваком кораку.

Школа треба да се сагради од најтврђег материјала, а тако исто да је и сва њена просторија унутрашња и спољашња свуда и у свему сагласна са великим и светим задатком учионице, у којој, по вољи садањег неразумног система и начина школовања, тако дуго борави омладина свега народа.

Свака школа мора бити окренута лицем к југу: јер тако сунце удара у три стране њене: источну, јужну и западну; то ударање сунчаних зрака права је благодет за станиште и боравиште људско, дакле и за школу. Испред лица је главни излаз и улаз у њу. Тако исто испред лица треба да је остављен довољан простор за играње дечије, јер у јесење, зимно и пролетно доба ту ће деца наћи заклона од оштрине северних ветрова, и то према сунцу, које и у сред најљуће зиме огрева и оживљава, гди допире и упире са зрацима својим. Уз пут напомињемо, да смо безбројно пута гледали ученике, како

*) Неки пријашњи министри давали су неке планове, али они нити су остварени, нити су подесни према реченој потреби и науци.

поред све ладноће на двору и топлоте у школи, скупе се у такој заветрини према сунцу, па се играју, шале и нешто причају између себе. Сила природе вуче их и неотице у царство здравља и живота, а сила глупости рђавих родитеља и наставника вуче их у апсану собну и школску, и нагони их да буду мирна и онда кад је деци животна потреба вика, игра и слобода.

Свако живо тело има своју душу, па макар и не била налик на ону, какву мантијаши шаљу у рај или пако. И школа и зидови њени морају имати своју душу, јер без душе нема живота. Душа њихова а тако и свију јавних и приватних зграда јесу добри вентилатори, проветриоци, и удешаји који у свему и свагда одговарају захтевима науке о здрављу.

Која школа није удешена тако, њени учитељи и ученици имају право пљунути у њу и разићи се својим кућама, док се удеси зграда учионице, и све што спада у област учења, тако, да потпуно одговара захтевима науке о здрављу и гласу животних потреба народних. Кома је то претерано, значи да он још није дотеран до вршка умног и моралног развића, те да разуме битне потребе народа и омладине, па ма он хиљаду научарски диплома у џепу носио.

Соба школска несме бити мања од 12 мет. дужине, 8 мет. ширине и 5 мет. висине. У њој мора бити удешено 9 вентила, проветрача најновијег система, и то 4 с једне и 4 с друге стране, који се могу отварати и затварати. Девета вентила мора бити замашне величине на сред тавана, којој цев води до изнад крова. Овде ће бити удешена справа такође најбољег система, вентилатор, коју ће ток струја, ветра окретати, па тако завитлавати промену ваздуха — из унутрашњости школине. То мора имати свака учионица, не гледајући на коштање тих справа.

Свака учионица мора бити окречена о ускрсу, божићу и распусту летошњем; јер кречење уништава ону тоњу и нечистоћу дуварску, која се упија од задаја толике деце. А сваке пете или десете године, треба обити изнутра по учионицама

цео стари леп, — малтер са зидова собних па изнова лепити, — малтерисати. Ово има за здравље и памтење дечије далеко више вредности, но што се то обично мисли у „простом“ и „учевном“ свету.

Клупе садање треба избацити, као посве неудесне за здравље, па уредити самостална седишта за свако дете, по начину американском. Између тих седишта треба да има толико простора са све четири стране, да наставник и ученик до сваког седишта комотно проћи и доћи може. Седиште је и полеђиште проветрасто и покретно. Цело седиште мора бити од гвожђа и дрвета; тако и сто и наслон. И наслон и сто треба да су покретни. Кад се тако марљиво траже, нађу и плате разне убилачке сабљашке и мантијашке справе, онда ваљда можемо то учинити бар у неколико и за оваке здравствене намирнице наше омладине, наших синова, тих будућих стубова отаџбине наше.

Пећ и ложење у школи треба да је удешено тако да нема дима, и да се лако и јефтино угреје, па била огревање помоћу паре или иначе. Учионица увек мора бити прилично по ладна, да се не би деца знојила и услед тог прозебала и у болест падала. Умерена хладноћа не шкоди, већ крепи.

Чим се опази да се је соба од запаре дечиј прилично угрејала, одма ће се помоћу вентилације прохладити. На то се мора мотрити исто као и на сам начин наставе.

За огртаче, торбице и друге дечије ствари биће удешен и нумерисан предшколник — *хаљинарник*.

Чишћење школе несме бити метлом, него машином, чистилицом, која увлачи сву праишну у себе и одма је изгони ван школе кроз трубу и прозор, али на ону страну пут које ветар дува, да се прашина не враћа у собу. Док се то не набави треба купити прашину школску мокрим крпама, јер садањим варварским чишћењем прашина се дигне и већином остане опет у школи, те д ви ученике и наставнике.

Поред тога школе треба опрати сваке друге недеље врелом

водом, цеђом. Јер и ово је тројака и посве важна потреба, за све оне који умеју разумно мислити и радити.

Проветривање, зрачање школе мора бити сваког дана и сата редовно и једнако кад ученици нису у њој. Кад је време згодно то треба чинити и онда кад су ученици у школи. Лаж је да така промаја шкоди неком. Кад се деца буду учили овим начином, њима неће наудити ни најјача промаја. Само вечитим ладољима промаја шкоди, а за такe није ни штета баш и да их смлати. У то име, ако нема ко други, наставници морају отворити све прозоре и врата у пут чим изиђу из школе ученици. Нек прозори тако отворени зјаје и дању и ноћу, и у часу одмора и празника. Ако је школа ниска, онда само преко ноћ, доњи кат прозора може се затворити због лопова, али горњи кат прозора треба да је и ноћу отворен. Ако је страх од ветра, онда нек се удесе јаке насљаначе, које ће држати прозоре непокретно и чврсто, да се не учини штета. Прави пријатељ свој и омладински и честит наставник и наставница не стиде се, него се и поносе вршећи редовно тај здравоносни посао. А ону „господу и госпође или госпођице,“ које то избегавају као дело простачког рада, треба изјурити из тог звања као недостојне светог имена наставника и наставнице.

Школа мора бити удаљена од нерета уличне вике, тутњаве и прашине, унутра у авлију бар 80 мерара, Око ње мора бити довољно простора за играње, за гимнастичење и за неколико редова засађеног дрвља са свију страна.

Засаду школске авлије треба да саставља већином: липа, кестен, каламљени багрем и лековите и отровне биљке, са што више дѣбала. Засада овака, не само што је крупна чињеница за здравље ученика и наставника и бољу проветрину, чистоћу и свежину околине, него она пружа овде и околном народу корисне поуке и угледне примере.

Овом приликом дужност је да наведемо неке примере садање општинске, поповске и државне свести, од које ће се свесније потомство гнушати, и стидити својих „славних“ пре-

дака. Ради тога требало би изнети базброја тих грозних слика и примера, али то би нас много удалило од главног предмета, па зато износимо само бруке, које види сваки у Београду код Вознесенске цркве, теразиске полу гимназије. Идући поред ове војничке цркве и поменуте школе видимо голему и дивно засађену црквену авлију, која износи у дужину 106 метара простора празног. До ње сазидана је речена полугимназија, па да не би живи свеци — ученици, узнемиривали мртве свеце — иконе и зидине црквене, ударен је дебео зид између школе и црквене авлије. За толике ученике и наставнике остављено је само 7 метара простора у дужину поред школе и то посве голог; а за прзну цркву задржано је 106 метара у дужину простора дивно засађеног, у који ђаци не смеју улазити. Таку исту бруку видели смо још у Паланки, Јагодини, Алексинцу, Књажевцу, Пожаревцу Смедереву, Текији Кладову и т. д. Зар то није црна и кужна ноћ у тако званом 19. веку? Зар то није брука за целу сувремену интелегенцију, која то равнодушно гледа поред болесне омладине своје!? Грозно!

Близу до школе мора бити воданик, — добар бунар или чесма, и место са справама за гимнастику. Вода школска мора одговарати захтевима науке о здрављу, и то свуда и свагда, а тако исто и бунарски водоводи, који треба да су од две гвоздене кове, које висе на ланцу и гвозденом бунарском заворњу. (За ово треба узети систем проф. Веље Виторовића, крушевљанина. Чујемо да оваки бунар и водовод уређен је у башти пољопривредног друштва у Београду).

Према горереченоме, авлија и башта школска, то јест, простор око школе треба да буде широк у најмању руку око 200 метара и толико дугачак. То је нужно како за чистоћу ваздуха, тако и за играње и одмор ученика, и поменуту засаду, која је у исто време и украс вароши и села, а дика општине и народа. Кад се за цркву и њене мртве иконе одређује и чува онолики празни простор око ње, онда је то хиљаду пута нужније за школу и њене живе иконе — омладину нашу.

Засада дрвећа треба да је удаљен од школских прозора бар 10 метара, због добијања довољно светлости у учионице.

Светлост школску треба удесити тако да не шкоди деци ни у ком погледу. Она не сме бити ни превећ нагла и јака ни недовољна.

Проход школски мора бити на крају авлије школске удешен по плану науке, и засађен у наоколо густим и лиснатим дрвећем. Сва његова грађевина у земљи, поред земље и један метар изнад земље, мора бити или од најтврђег камена или од цемента, и то тако удешена да је свака кап оцедита и сваки крајак потпуно очистљив и тврд, да не би смрдио као садањи школски проходи и да не би у њега пропадала деца као у институту. — Овде нам је дужност напоменути ону ужасну бруку и здравствену кугу омладинску, коју сваки свестан посматрач види у главној основној београдској школи. Не зна се да ли је већи смрад и ужас, који гуши човека и нагони му сузе на очи, у проходу велике школе, до хемијске лабораторије, или у поменутој основној главној школи. Онај смрад јако шкоди и мозгу и виду очију. При том запамтимо да онаког грозног смрада нема ни у најгорој цинцарској меани. Та брука пада на оне, који су надлежни да је отклоне и тамо и свуда у интересу здравља народа и омладине. Још већа брука спада на толике умне снаге наше интелигенције, која долази у велику школу на дужност свог звања, па не види оне кухне проходе до лабораторије. Она не види ни оне изрогобачене плоче испод олука на тротоару, које и њима и другим путницима за ноге запиру; нити виде да је корисно, за ученике засадити бар нешто засаде у авлији велике школе, која би вредила и за око и за здравље.

Ако нема до школе близу реке или речице, или језера, онда треба саградити и увек чисто одржавати велики басен за купање и пливање ученика, јер тиме се јако оснажава здравље тела и ума и отклањају од деце и људи многе болести и немоћи. Купатило може бити и ван школске авлије, да би тако могло послужити и одраслом народу и ученицима. У зи-

мно време тамо ће се нарочитим начином удешавати од леда тоциљалиште да се деца до сите воље тоциљају, јер је то за њих крупан колут у низу колутића, који састављају њихово здравље, стаситост и обе енергије. То је душа дечијем развићу и очвршћавању. То је у исто време и једна особита вештина, која посве благодетно упливише на тело и ум ученика, и која их научи да се вешто уздржавају од падања, на која смо изложени врло често у садањем нашем животу и поднебију.

Док се мајушна села и засеоци ушоре, уједине у велика села, дотле ће хтели — не хтели требати крај школе сеоске школско станиште, да ту станују и преноћивају ђаци из далеких села. До сад су, на срамоту свију досадањих влада и власти, сва ђачка станишта била оличена у једном мрачном тесном и нечистом „сопчету”, које је тровало и умно и телесно нашу омладину, исто као и храна њихова онако буђава и ништава, о чему смо мало пре доказе навели.

Због тога, поред сваке сеоске школе у коју долазе еца из два, три села, мора се саградити засебно „школско станиште“, удаљено од школе, бар на 150 метара. Оно мора имати три одељка. За спавање, за јело и сместиште за разне дечије ствари. Све мора одговарати науци о здрављу у потпуној мери или укинуги и школу и нездраву учење. Јер народ није вољан да и даље даје своју узданипу да се тамо сатире, разбољева и стамањује. Прозори на школском станишту морају бити од све три стране : истока, југа и запада, и врата од севера, да тако сунчани зраци цео дан упиру тамо. У летње време прозори се не затварају ни дању ни ноћу у школском станишту, осим јако влажних ноћи и ладноћа. Још боље би било да деца преноћивају лети у неким за то удешеним кошевима, уздигнутим од земље по два три метра у висину. На таки живот треба привикнути свакога, а нарочито омладину. По исказима освечених примера, то ствара „челично здравље“ и отклања и лечи многе болести.

Храна за таку децу мора бити проста али пробрана. Деца та нека се хране јакошњим качамаком зачињеним или маслом

или машћу, или урезаном сланином, или зејтином, или сиром, или млеком, а кад и кад луком или медом. Брашно мора бити просејано, на посве ретко сито, али од доброг, чистог кукуруза. Ова храна једена чешће и са вареним пасуљом, или сочивом, или грашком, или купусом, или шљивама сувим, воћем и луком; здравија је од сваке друге. Уз пасуљ и сочиво треба увек сварити доста ситно насецканог белог и црвеног лука. То им придаје далеко већу снагу за здравље и укус за јело. Пасуљ сварен са сланином такође је добра и здрава храна. То је лако и укусно. И ову употребу ђачку мора руководити учитељ док се деца у томе добро науче. Није довољно за наставника само учење у школи, него оно мора бити и у кујни, поред осталих послова ручних. Јер од здраве хране зависи здравље и његовог величанства стомака и мозга.

Ето само толико ми тражимо за преображај школе. То тражи глас науке и потреба народних.

Овако саграђена и уређена школа није ништа друго, до вапијућа, неопходна и животна потреба наша и наше узданице, — омладине. Што год учинимо њој, учинили смо нама. Ту се нема обзирати на грошићарске рачуне ђивтинске, јер садања школа и настава ужасно испија, сатире, унаказује и убија омладину народну. Гди је општина нејака за то, мора јој помоћи срез или држава. Великашке плате, мантијашке богомоље и митрополије, и сабљашке касарне и униформе, као и богаташке пензије, и друге такве излишности нек се претворе у овај најсветији храм народа и омладине, славе и користи, — у такве узорите и здравоносне школе.

ДРУГИ ОДЕЉАК

О преображају наставе, наставника, управника и просветних корманоша.

Ово, што је доведе речено важи за бољак учионица, школа. Сад долази да кажемо, шта треба у најмању руку учинити ради кориснијег преображаја наставе и начина учења. Ма да је ово посве крупан задатак, ипак ћемо и овде бити кратки, и означити само оно, што могу свуда у пут остарити вредни, паметни, поштени и народу и отачаству добру-ради људи и управници.

Наставне реформе треба, неодложно, бар ове извести :

Рок учења основне народне школе, треба да траје око шест година. Ово ће народ у окружним скупштинама удешавати, као и то : колико ће разреда бити у основној, као и у свакој другој школи, и то према гласу својих месних потреба. Али најудесније би било за сеоски народ, да децу њихову уче од почетка до краја један, или два, три учитеља, без икаквих разреда и без многог садаљег артијашког и собног школовања. То је јака народна потреба за то, што ово садање артијашко собно школовање спрема бедну дечицу само за испит, белешку, сведоџбу, беспосличара, брбљова, слаботињу и ојађеника у свакоме погледу, а не за вредна, здрава и свесна човека, домаћина, родитеља, општинара и грађанина.

У овој преображеној народној школи, поука и наука ће се предавати само уз и поред разних послова земљорадничких и занатлијских ; јер гди је рад, тамо је и поштење и здравље, па тамо треба да буде и наука. Наука треба да иде упоредо

са радом, и рад с науком. Без тога наука народу не помаже готово ништа, а често и одмаже. То нам јасно сведоче дојакашње наше школовање, којим се земљорадник и занатлија српски ни у чему ни економски ни морално није унапредио. Доста је школа давала безбројне лењивце, сметењаке, богаље и брбљове; време је већ, да она даје народу вредних и здравих зналаца стварне науке и корисног рада. Време је да се учење и васпитавање оличава у корисној привреди ручног рада, и примењивању истине у дело друштвеног благостања и солидарисања.

Било то тако или иначе, али у народној школи морају бити и основа и потка ручни земљораднички и занатлијски послови, и то, они који су народу корисни за бољи и срећнији живот и напредак. И варошке школе треба према томе усавршавати у томе светоме правцу привреде и здравља. Цела омладина и женска и мушка треба да се тако учи науци и раду. Од тог правила не сме се ничије дете изузети. Док у свету буде владара, дотле и њикова деца морају ићи у општинске учионице и укупно са осталом децом народном изучавати науку и рад. У име тога треба опремити и младог краља Србије Александра у школу ону за коју је он спреман, да се тамо учи и науци и раду удружно са осталом децом народном, те тако ће постати друг и пријатељ народне омладине, постајаћу и народу брат и пријатељ. Јер тамо ће видети и добре и рђаве стране: школе, наставе, омладине, наставника и управника. Ко оће да живи у народу и да прима плату од њега, он неће и несме одвајати се од те братске заједнице и удружности са њиме и његовом омладином.

2. Дете полази у школу пошто наврши 10 година, пошто законити довољно телесне снаге; ни пошто пре. Дотле је дете на слободи код својих родитеља, или у дечијим баштама, у дечишту, забавишту, о чему смо опширније говорили на другом месту. Овај захтев одобриће сви свесни људи и за то, што се зна, да је чувени Вук Стефан Караџић почео учити књигу чак у 16-тој или 18-ој години, а Филип Вишњић није никако

ни учио школу, па сав листом наш „учевни“ свет учио се је од њих мислити, осећати и правилно српски говорити. Они су српски великани умни, ма да су тако доцкан „књигу научили“, и ма да су чувајући овце и свиње учили „азбуку“, као што је то био случај и са нашом маленкошћу.

Децу не смемо рано давати у школу ни с тога, што је доказано, да она деца, која се у младости развија у брзо у разним знањима, доцније кад дорасту не вреде већином ништа. А потреба је народна и људска, да се умна снага и енергија развија онда, кад је младић већ посто „зрео“ човек, кад сваки види у њему и телесну зрелост, поред зрелости мислене, кад његова особа заузме своје место у друштву, и кад се његова реч усмена и писмена прима и слуша, као и сваког другог одраслог и разумног члана друштвеног. И овај је зактев посве крупног значаја за бољитак наше омладине. Ми имамо безброј примера да су сва она варошка деца, која су рано школу почела учити, или болешљива, или превртљива у начелима, или безкарактерна, или развратна, или шашава. Изузетак има али по несрећи посве мало.

3. Поред тога, што је настава обавезна и „бесплатна“ за сву омладину, овде нам још треба споменути, да и сва раденичка или сиротињска деца морају бити реченим начином школована, трошком општине или државе. Овде разумемо и циганску децу, јер и они су људи као и други, а и данак плаћају и друге дужности државне врше.

Под овим разуме се и то, да је општина и држава обавезна удесити да така деца имају и храну, и стан, и одело, поред бесплатних наставника и свију училиа школских. Ако су им родитељи изнемогли или болесни, онда и њима се мора давати помоћ, било од државе или општине, или из оне радње, где су пре радили и здравље порушили њихови родитељи.

Ово треба и мора бити прво за то, што историја сведочи, да су раденички синови били посве крупни чиниоци умнога развитка и напретка људског, са којим великанима кити се култура људска и дичи се сво човечанство. Тако на пример:

Христос је био сиротињски, качарев син; Коперник, сељачки; Кеплер крчмарев; Шекспир, рукавичарев; Њутон, сиромашки; Галилеј, свирачев; Венијамин Франклин, сапунџијин; Линеј, пастирев; Жан-Жак Русо, сајџијски; Кант, свирачев; Јован Хус, сељачки; Мартин Лутер, раденички; Ђордано Бруно, војнички; Стефенсон, угљарев; Ломоносов, сеоски; Фултон, надничарски; Чарлс Дарвин, лончарев унук; знаменити научар Фераде био је син ковачев и шегрт књиговезачки; Вук Караџић и Вишњић, сељачки; Сима Милутиновић, сиромашки и т. д. Друго, раденичку и у опште сиротињску и циганску децу треба изучити и с тога, што друштво несме трпети између себе незналица, а треће то морамо чинити и за то, што је то дужност свакој држави и општини, коју треба да врше свугде и свагда, ради боље будућности својих грађана и чиниоца. Сва та сиротињска деца нека уче науку са осталом друштвеном децом, приближујући се што више духу истинских народних потреба, означених у поменутом «омладинском доброноши.»

Кад тако дамо и сиротињској омладини корисног знања и воље за рад телесни и умни, онда смо јој дали кључ, којим ће она доцније сама себи отворити пут и врата бољем животу свом и својих ближњих. У данашњем веку оставити народ у незналиштву, опасно је баш и за саму државу, па и за новчану и црквену господу, а тако исто и за целу науку и културу људску; јер кад се удружи сиромаштина и незналиштво, онда је та сила у стању све да учини, не обзирући се ни на свој ни туђи живот. Ово треба да упамте добро сви, а нарочито они који су у власти и богаству. Треба знати да голотиња, глад и незналиштво не бирају начин, како ће утолити своју животну потребу, а нарочито онда кад она тражи рада, а не налази га, а та су времена у велико наступила, због неразумне и неправедне друштвене организације и управе.

4. У народним школама предаваће се и учиће се кас што мало час напомињасмо, само оно што је од стварне користи за животне потребе човека и друштва, а нарочито оно што доноси за народ: добро здравље и благостање материјално,

имајући у виду на првом месту земљорадњу, сточарство, воћарство и занатлијско занимање. Без такве поуке и науке не вреди скоро ништа ни школа ни настава. Ову вечну истину треба једном признати и вршити тачно и свестрано. Јер срамно је видети како ученик садањих школа незна ни ватре наложити, ни јело зготовити, ни своју аљину закрпити, а камо ли себе, своју марву и своје воће и поврће излечити од напада неке болести, нити зна обрадити летину, направити и поправити одећу и обућу, и алате за пословање и грађевине, које су му намирнице увек и свагда нужне за угодан опстанак. Ова се брука несме даље трпети. Она нас грозно убија.

Ко је вешт и честит раденик, он може бити и добар научар и политичар, и дипломата и војсковођа, док је и ових потоњих нужно у свету. — Ево пример: Франклин, Вашингтон и други преседници велике републике америчке, који су сви били раденици занатлијски. А из наше историје имамо Кара-Ђорђа, Милоша, и Војводу Марка Миљанова и друге. Таки примера имали би смо доста навађати, али довољно је за разумне људе и толико.

Дакле у наставу мора да дође пре свега оно што човека учи како ће да буде здрав, вредан, бистар, свестан, па онда да буде у добром стању, то јест, економски задовољан и напредан, и солидаран са свим праведним и вредним људима и народима. У то име цела основна, средња и виша настава, треба свуда и у свему да обрати пажњу и да да живог, примењивог примера целој омладини, на големе благодети задругарског уређења, рада и живота, а нарочито научног задругарства, колективизма. Да би се тај свети идеал социјално и реално васпитни што јасније народу и омладини приказао и омилио, треба узимати за пример добре и велике народне, породичне задруге, које и ако неодговарају научном задругарству, ипак иљаду пута доносе више добра од жалосне сеоске и занатлиске инокоштине. Без тога ће школа бити као и данас што је махом гола фабрика, гди се фабрицирају гурави, јектичави, тупоумни, крезуби, болешљиви и богаљаста младићи,

помодне и напрћене лутке, па онда брбљива господа, веште варалице и крути себичњаци, готовани, угнетачи и подлаци. Изузетци су ретки. Ако је угодно могу наређати и безбројна имена ради примера.

С тога као и с онога што сви бољи сувременни педагози тврде, да је физички, ручни рад неопходни елеменат за васпитавање, велимо и овде да је неодољива и неодложна потреба свега народа да се и у све варошће основне и више школе уведе ручни рад као обавезан предмет, како за женску тако и за мушку децу. Ручни рад не сме се ограничити само на неке занатлиске послове, као што то неки педагози траже, заборављајући, да су тежачки послови права потреба нашега народа, па и целогга људства. Кад то они увиде они ће с нама заједно узвикнути да се под именом ручног рада школског разумева и врши редовно и сваки земљораднички посао, радећи, у исто време једнако и на томе да се цео тај ручни рад што више приближује онакоме ученичком раду и учењу, како је изложено у «Омладинском доброноши», у «новој науци о јавној настави», за који наук треба се озбиљно трудити свуда и свагда, да се што пре оствари по свима школама и при свакој настави. Јер без такве наставе не може бити здравог, вредног, свестног и благодетног друштва и школовања.

5. Да би народна сеоска школа била што подеснија према његовим потребама, треба издати закон да сеоска деца иду редовно у школу од Митрова до Бурђева дана, а за све летно време нек помажу укућанима својим у разним пословима. Ово има и здравствене и привредне користи, далеко више но што неки мисле. Да би им и наука и тај земљораднички и домаћи рад био од веће користи, она ће бити дужна редовно долазити у школу сваке недеље и празника. Тад ће им наставници предавати у кратким и јасним потезима о свима оним редовима, које они и њихови укућани израђују од Бурђева до Митрова, понављајући по нешто и из читања, писања и рачунања. Чујемо да има професора у просветном савету, који се у главном са

овим предлогом слажу, а време је да ово прими и цео тај савет и сви надлежни корманоши просвете.

Али, сваки тај поменути ручни и духовни посао, мора пратити сваког дана умиљата и пријатељска наклоност наставникова према деци, ученицима; а тако исто и довољна дневна игра, песма и забава. У то име наставници свију основних и средњих школа обавезни су да науче ученике да уз пословање неког рада и уз маширање и играње певају хором разне уљудне песме. На то треба обраћати особиту пажњу као и на сам ручни рад. Јер и то је крупна физиолошка и психолошка потреба дечија и љуцка, почем песма чини душевно задовољство. А сваки наставник несме заборавити ниђе и никада, да по тврђењу свију научара, радост и задовољство појачава скоро све животне радње нашег организма, дакле и вољу и живахност (енергију) телесну и умну, и све оне благодети, које то двоје доноси. Наставник треба да зна вредност и тога као и свега другог што развија и утврђује здравље и марљивост духовну и мускулну. Ко то незна није ни за обична човека, а камо ли за велико име наставника и родитеља. Тај корисни предлог треба неодложно остварити без икаквог даљег отезања. Прва народна скупштина има велику моралну дужност да овај предлог узакони, ако оће да јој се рече да зна и да вољно врши своју дужност и народну потребу. Она треба да сматра за шепртљу и незналицу сваког оног којој шта противу ових заговора каже. Овај предлог треба примити и остварити неодложно, јер народу требају деца у радне љетне дане, па их овим или оним начином извлаче из школе. Гди се нађу учитељи и власти строге да казне родитеље за осуство ђачко, тамо се развија грозна мржња између наставника и власти и народа. Та мржња не само што стави у проклету мржњу и оне, који треба да вечно живе у споразуму и братској љубави, него често то развија крвничку мржњу, које често овде или онде избије на површину у онаком ужасном призору, каквог виђасмо у селу Лисовићу, у почетку јуна, год. 1889, у коме скочи гомила сељака и поруши школске прозоре и затворе,

па увати и остави учитеља код школе мртвог. А да се је наш зактев пре остварио, овог ужаса неби било.

6. Почем наука и интерес свакога човека и народа, траже здравог расуђивања противу заблуда, и, здраве мисли противу небесних и земаљских лажних и штетних ауторитета, то у школи се забрањује учење сваке црквене вере и свега онога, што спада у област њену. Ово тражи од нас разлог науке и разлог сувремених потреба омладинских, народних и међународних. Са тим се слажу данас сви напреднији државници и сви бољи поглавари науке у опште и педагогије посебице. Само овака настава може сложити и у срећније стање превести нас православне, римо-католичке и мухамеданске Србе и Хрвате и остале толике вером и називом завађене Славене — нас овако грозно омражену и између себе страшно сатрвену браћу, који по свима рачунима и потребама нашим, треба да живимо у брацкој љубави и заједници. Због тог узвишеног задатка српског и словенског света, и његовог зближавања и ујединења, ученици не морају ићи ако неће ни у коју цркву. Они и никакве верске обреде не испуњавају. Тако нас учи и сам Христос, кога све хришћанство назива сином божијим и спаситељем света. Он вели устима Јеванђелиста Јована у глави IV, стиху 21—24 ово: „Верујте иде време и већ је наступило, кад се нећете молити богу ни на гори самарској (црква) ни у цркви Јерусалимској, него прави богомољци молиће се духом и истином, јер је Бог дух и истина.” А на другом месту вели Христос устима својих апостола и ово: „црква божија то сте ви (народ, друштво.) Лажни богомољци подобни суманутим Јосићима, Вукићевићима и другим, треба да знају и да врше те свете речи Христове, ако нису варалице и Христа и народа. Само онда кад ученици одрасту и из школе изиђу, могу проучавати разне верозаконе и посећавати разне цркве, док их у свету имало буде, ради проучавања и усвајања или одбацивања. Тад су зрели и снажни да примају што нађу за добро и пред судом науке и народних потреба оправдано, и да одбаце што је за одмет и штету. Тако усвојена

вера вреди, а иначе је она накаламљено насиље, које не вреди ништа, као и сваки други прилепљени варак. Само зрео и одрастао човек, кад призна једном веру — веру у Бога истине и правде, у бога међусобне и међународне солидарности и економске једнакости, онда ће он бити вазда веран тој узвишеној вери, која је достојна сваког човека и народа, сваког века и свију времена, али која неће требати никаквих „освећених и преосвећених” посредника ни церемонија, и никаквих богословија и богомоља.

7. У школи се забрањује свако диктовање, писање предмета, као посве шткодљиво, а тако и друго сувишно пискарање и преписивање. То су осудили сви бољи педагози светски.

8. Народни језик учиће се живим говором, примером и усменим објашњавањем, а не изучавањем дојакошњих оних за децу убилачких граматичких правила и формула. То убиство већ треба једном укинути из школе и школске наставе. Оно одузима: време, новац и здравље човечијег ума и тела. Оно сатира и мозгану и мишићну енергију, ону свету енергију без које човек био би као нека буба, и без које би пропала мало по мало и цела културна зграда људска. С тога јако се уздамо да није далеко оно свето време, кад ће сви наставници народни а преставници науке, донети одлуку која гласи овако; Нагонити децу, да уче којекакве, граматике политичке и црквене историје, и катихизисе, није ништа друго, до учевни, просветни вандализам. Јер то је за децу, не само убитачно за телесно и умно здравље и за обадве енергије, него то је још и по све не корисно. До душе, неке патриоте народне, чији грошићарски патриотизам, продо би и народ и народни језик за добру кесу злата и за неколико ордена и ручкова власничких, тртљају и ваздан доказују како је нужно да омладина зна свој матерњи језик. Ти људи не виде пред собом живе примере, да народ зна свој језик боље и темељније, него сви ти плаћени граматичари и стилистичари, који су скоро увек били и као приватни људи и као посланици народни уз ову или ону владу а не уз народ. Између осталих ево ова два примера:

Чувени Бура Даничић највећи српски и хрватски филолог и граматичар, био је уз владу на једној Крагујевачкој скупштини и уз калуђере на карловачком сабору ; а Стојан Новаковић док беше министар био је гори зулумћар за народне учитеље и слободу савести од свију босанских везира и паша. Из тог се јасно види шта вреди та њихова наука, граматика и филологија, и какви је идеал и патриотизам развила она у њима. Даље, не заборавимо да творци народних песама српских нису знали ни за какве граматике, синтаксе и стилистике па су створили оне дивне српске и лирске песме и оне философске пословице, приповетке, загонетке и поскочице које су разумљивије и слађе удешене од свију списа тих граматичара и стилистичара, који склапају та мртва граматичка правила, и натурају да их омладина купује и изучава. Тим би се знатно смањило и олакшао садањи програм школског учења, који је посве убитачан и за ученике и за наставнике.

И писац ових књига незна данас баш ништа из граматичких правила и формула, па не само што га народ добро разуме и радо му књиге чита, него још изјављују му се из свију крајева Српских, Бугарских и Хрватских да пише врло разумљиво и разговетно. Молимо цепидлаке да ово навађање не узму као хвалисање. Ово рекосмо само као доказ наше тврдње, да је и граматика посве излишна, не само за децу, него и за одрасле ученике све доцде док они не постану зрели људи.

У место свију садањих граматика и синтакси увести треба у школу читање и заучавање српских народних умотворина : песама, пословица, загонетки, прича и мелодија. Вешти и вредни наставници тиме ће више дати материјала за ваљано учење свог народног језика, а тако исто и већи круг за мишлење и прецењивање толи са хиљаду граматика и синтакси. Ово треба већ једном да увиде и они који то досад не увиђаше и не увиђају, као и то да у тим народним нашим умотворинама има више основе и потке и сваковрсног градива за дело наставе, него ли у безбројним књигама и новинама многих и многих педагога и других писаца. Ко год је прочитао наше српске

народде умотворине, он ће ову истину свагда и са понссом признати. Тамо је голема и богата ризница за изучавање оног сласког језика српског, оне дивне појезије, оне логике, збиље, шале, моралности и величине народног ђенија.

Ако треба знати нека правила граматична и стилистична онда нека се то објашњава омладини тек тада, кад она прекорачи у године пунољества, кад је она већ довољно и умно и телесно развијена. Али и тада само ће јој се објашњавати та правила, а не задавати само да из књиге на изуст „буба” и изучава, као што то још и данас бива код многих рђавих сметењачких наставника, који се чак и професорима и директорима називају, за које би било правилније да се зову : гробари омладине и пијавице његовог мозга и животног сока.

Омладину треба што пре ослободити од тог ропства и убиства или боље рећи варварства, тим пре што се зна да је Вук С Караџић био и одличан писац граматике, ма да није знао шта је граматика до његовог дубоког узраста,

9. Изучавање класичких јазика — старо-грчког и латинског несме бити обавезно ни у једној школи. Јер непаметно је нагонити омладину да губи драгсцено здравље и време, а и новац у име изучавања таквих преживљених и мртвих језика. Ако је коме воља да чита изанђале умотворине класичких народа, у веку толиких потреба народних и људских, и у веку царовања оволико развитих природних, друштвених и привредних наука, онда не треба дангубити неколико година око изучавања тих језика, кад се може научити руски језик, за неколико недеља, па читати на њему не само свеколике класичке умотворине, него и све најновије умотворине свију народа и њихових крупних и ситних великана умних. Ако је нужно знати поред руског још који сувремени језик, онда учимо језик француски, који се данас чује и поштује по свима државама и академијама целог света, и, који симпатише Србима и Словенима, као и свакој напредној идеји. Држи ли се још да је нужно медецинару, ботаничару, филологу и правнику знати неку црквицу класичких језика, онда нек се муче, боче, и

троше око тога само они, којима то треба, а не сва школа и омладина, којој ни класичке умотворевине ни његове граматике ниђе и никада неће требати. Што је речено за грчки и латински језик, то вреди и за старославенски језик; јер његове културне мрвице посве малог значаја имају за народне потребе и за богату трпезу сувремене науке и културе. Обрађени и богати знањем и науком руски језик нек замени славенски језик, тим пре што је данашња руска изворна и преведена књижевност већа од сваке друге књижевности у Европи. Људи, који умеју и који оће да мисле зрело и пријатељски о нашој омладини и о нашим животним потребама народа, овај ће предлог срдечно поздравити и примити. Ако ово не учини надлежна интелигенција, онда треба и мора то учинити народна скупштина, јер њој је свети задатак да скида са народа и његове омладине сваку кужност и напаст, па ма гди она била, па да прима и остварава оно што се може оправдати пред светим судом народних потреба и зактевима научног морала.

10. И политичку историју треба избрисати из наставе, онакву каква је данас. Јер она је пуна препуна свега што убија здраве тела и ума, и што одузима драгоцену време омладини, која не користи ни за шта друго до само за испит и сведоцбу, и брбљиво хвалисање и копечење пред другима, као бајаги да нешто зна што незнају други. Историју политичку треба поткресати на деведесет од сто, па је увести у ред науке; али то не може бити пре но што је спојимо са културном историјом човечанства, али и ову треба тако удесити да буне пријатна, лагана и разговетно научна, и да ниђе ни у чему несме дражити народ противу других народа, а нарочито Србе противу Бугара, Хрвата и Славенаца, са којима треба удешавати да час пре остваримо једну слободну и солидарну федерацију, незаборављајући да смо дужни пред науком, моралом и потомством, да у скоро остваримо таку исту федерацију са многобројном браћом Русима, Пољацима, Чесима, Русинима и Словацима; у којој ће федерацији бити ујамчен за све Славене: један књижеван знанствени језик, један календар и једна рели-

гија, оличена у богу правде и истине, и у речима Христа, који устима својих апостола у посланици Коринћанима, у глави 17. стиху трећем, вели: „црква божија, то сте ви,“ и речима Јеванђелиста Луке, који каже: „царство је божије у вама“. Те речи кажу за све побожне људе да раде и жртве чине, не само за ујединење свију Славена, него и за тројну унију Европе, а то је: унија Славена, унија романа и унија Германобритана, док дође оно свето време, кад ће сва Европа постати једна унија — Европска унија. А све нас за то велико дело веже културна, физиолошка, економска, политичка, морална и научна потреба, јер без тога ће народи живети као и до сада у крви, у омрази, у злу и у сваковрсној несрећи.

Крајње је време већ да увидимо да је и неразумно, и срамно, и штетно, и ненаучно видети како су по свима средњим и вишим школама, бедни ученици обавезни, по седам, осам и више часова недељно изучавати големе задатке, из те народне и опште политичке и црквене историје. И шта изучавају? — безбројно бројање година и дана, безбројна имена села и вароши, градова, војвода, рањеника, заробљеника, уговора, династија, владара и њихово постање, владање, рођење, пискарење, удавање, женење, смрт и њихове животописе; па онда безбројне секте, вере, обреде, богомоље, свађе, лажи и т. д. И цела та суманутост не учи се само за једну историјску перијоду и за један народ, него то бива за сваку перијоду, и за сваки народ оделито. И цело изучавање тих безбројних ситница и суманитости донело је такве сјајне посљедице да су тако изучена и исторички учевна а религиом задахнута господа европска, отргла из саме Европе преко три и по милијуна најздравијих привредника, народних синова и потрпала их по касарнама, па изцеђују и у само мирно време из народне зараде, имаовине, муке и крви преко четири и по милијарде динара годишње, да их издржавају у тим местима нерада, разврата и свакојаке кужности у убитачности.

Ако оћемо ближих примера ето их пред носом: Српска и Бугарска омладина школска отулила се учећи ту тако звану

славну «учитељицу народну» — Српску и Бугарску и општу светску историју, па су ето таку и толику корист из ње извукли, да су се године 1885 између себе клали и стамањивали као неписмени варвари и дивљи зверови. — Па ни то их није опаметило, него одкидају од срца и залогаја народног и оно што је неопходно за живот, те се спремају да се једног дана изнова потуку и у непрегледну погибију и несрећу баце. То чине и то учинише школовани мајмуни и зверови, којима треба готовине, великих палата и незаслужене славе. А народ Српски и Бугарски, који није учио ни једне ни друге историје, вајкао се је тој суманитости и напасти и плачући говорио: еј да грдне бруке, што се бију између себе два суседа и брата, Срби и Бугари! Слушали смо у округу Ломпаланачком, где Бугарин плаче говорећи: «боже мој! боже мој! ко је то видео и чуо да иду Бугари на Србе и Срби на Бугаре. Садања школа и историја дала нам је, по несрећи, и оне крволоке народа, који одредише двапут већу плату официрима, кад су их послати противу побуњених грађана Србије у Зајечару и Књажевцу, а одкрњила им је половину редовне плате кад су ишли противу турака у години 1876, и оне зверове, који онако зверски судише глобише и стањиваше синове српске у Зајечарској и Тополској побуни.

Ужасне посљедице садањег школовања виде се и на оним изродима. — војничким старешинама, који војнике тако тиранишу да једни беже од зулума у турску и турче се, други се у бегству вешају сами о дрвећу, трећи умиру у болницама од убоја и т. д. Претставници су тог варваризма разни високошколовани разни Магдаленићи и њима подобни мучиоци и гробари народних синова. Из политичке историје каква је она данас, увек ће мо добијати и опет такве грозне и сумануте резултате — посљедице, а тако учење значи више него млатити празну сламу или износити карлицом мрак на поље или готовити отров за свој живот. Ако дакле нисмо слепи и глупи ово треба итно увидети и од омладине одклонити.

11. У реформисаној школи и настави, и ученик и наставник имају потпуну неограничену слободу исказивати своје мисли и своја убеђења, како у погледу верозакона — религије, тако и у погледу политичког, социјалног и економског уређења и сношаја друштвеног. Нико нема права, нико несме стављати границе току и развитку сувремених идеја, па ма како се оне косиле са садањим друштвеним уредбама, новинама, обичајима и односима, и државним крупним и ситним корманошима и управљачима. Треба већ једном да и у школи, и у држави, и у цркви престану некорисни ауторитети, па да за свакога буде најсветији ауторитет: разлог истине и правде и међусобне солидарности. Без тога је и школа, и наука пука апсана и мртво слово. Без тога се убија или ограничава природни развитак омладине, друштва, наставника, науке и културе. Без тога се удара карика, тиранска и кужна карика на мозак, на мисаону моћ ученика, наставника, друштва, просвете и прогреса. Таку школу и наставу треба предати покоју заборавности, као не разумну и посве штетну и опасну. А наставнике и управнике који се томе противе, треба истерати са места светиње, гди бољи и честити могу доста користити. То спада у свету дужност наставника, ученика и свега народа, ако су ради своме благостању и напретку, и ако смо вољни добијати корисније резултате — добитке од школе, омладине и наставника, но до сада.

Ученике и ученице несме нико оставити у затвору у школи; јер деца могу да се престраве и у болест падну. То је једно, а друго школски ваздух посве је нездрав, па деца руше своје здравље тамо. Тако исто ученици се не могу истеривати из школе, ни за то што слабо уче, ни с' тога што изговоре што опорно своме наставнику или управнику, нити због изговорене истините и праведне речи, које се слажу са зактевима наука природних и друштвених, и народних стварних потреба.

Ако ученик незна одговорити на ово или оно наставничко питање, и ако рече коју истину или опорну реч, то за то одговоран је пре наставник, који му није довољно дао честитог примера, разјашњења и поуке, него ли ученик. Јер овај није дошао у школу да гледа у наставника како је леп или ружан,

и у четири зида школска, него у име тога да научи оно што је корисно, истинито и праведно. Вешт и дружеван наставник при раду умном и ручном за добиће љубав својих ученика, тако да ће га у свему слушати и радо сљедовати његовој благости. А прзницу и незналицу опорог не треба држати у том великом звању. Ако би се гди и нашао случајно тако тврдоглав ученик да баш не може да учи нити да сљедује добрим примерима наставника, онда је дужност наставничка да у договору родитеља или сродника лепим и поступним начином склоне да иде на овај или онај занат или друго неко корисно и поштено занимање. Тако мора да чини сваки наставник, па тек онда је извршио своју дужност. А гонити, тући, апсити, претити, натресати се и пућити над ученицима, и давати им за инат рђаве белешке да изгубе благодејање, није пристојно ни једном тиранину крштеном и некрштеном султану, а толи учитељу и наставнику омладине и нејаке дечице. Наставника треба да краси свуда и сваког тренутка миље и врлина, како при делу тако и при беседи. Без тога је сваки наставник или незналица или неваљацац.

12. Збор учитељски или одбор, бира и смењује и министра, и начелника, и секретаре, и писаре у министарству просвете, и ревизоре школске, ако се нађе за нужно да оваких ревизора и даље требало буде. Ни народна скупштина не може овај избор покварити без посве крупних узрока неуредности неке. Овај одбор учитељски или збор њихов најбоље зна и уме оценити ко је способан и подесан за овако велико дело, за дело педагогије и народне просвете. Јер ни министар просвете нити ико од поменутих не може бити у том звању ако није свршио учитељску школу, и ако није бар пет година био учитељ основне народне школе. Само таки просветници знаће и хтеће слушати глас народних учитеља, глас науке у опште, и педагогије, посебице, и глас животних потреба народних. Министар просвете и цео његов крупни персонал, треба да врше тачно једну нову дужност према омладини, науци и народу, а то је та: да сваког месеца пођу редом у месту њиховог живљења да проседе и саслушају један час предавања по свима предметима и школама оног места гди они живе. Ако су они уочљиви и вредни, ово ће

донети више користи, но свеколико пискарање и ђаскање канцелариско. Јер они ће том приликом видети каквоћу школе, ученика, наставника, управника, методу и друге потребе деције и наставничке.

За тако велики и свети посао до сада су постављани министри и његов персонал, а тако и ревизори школски, махом таки људи, који нису имали ни појма о задатку школе и захтевима сувремене методике и педагогије, па тако исто ни потребама народа. За то је ето код нас, као и свуда гди је тако, бивало и бива све наопако. Народ српски живи је сведок да њему досадање основне па и друге школе нису готово ништа помогле за стварни бољак и напредак његов. Таке врдаламе и ђоравости било је и сувише. Време је да то зло и да та врдалама и срамота престане, па да то дело зависи од надлежних привредника, који тај посао ваљано разумеју и с вољом оће да врше, а не од које каквих учених и недоучених смлаџа и прзница, који нису у стању уредити и руковати ни своју кућу и породицу, а камо ли свето и велико дело народа, школе, омладине и наставе. Овде нам ваља напоменути ово: Док су ови чланци печатани у „Дневном листу.“ дерали су се многи по механама и другим местим, вичући: «како може Пелагић писати такве глупости, са којима тражи да могу учитељи бити министри и начелници просвете.» За оваку веселу браћу или небраћу велимо да су народни учитељи: Срета Хаџић, Јанко Караматић, Коста Петровић, Димитрије Путниковић, Мита Нешковић, Ника Грујић, Урош Благојевић, Никола Поповић, Милоје Петровић, Сима Милојевић, Јаков Големовић, Сава Кукић, Јовић, Велицки, Ђока Којић, Настић и други њима подобни, сто пута способнији и подесни за Министра и начелника просвете, него професори подобни Стојану Новаковићу, Пецићу, Алимпији Васиљевићу, Стеви Д. Поповићу, Владану Ђорђевићу, Гершићу, Милосављевићу и другим таког кола министара, који ваздан петљаше и једнако петљају на том пољу, па неизпетљаше из заблуде основну школу и наставу ни на ону висину, са које би дала народној омладини бар онолико користи, колику зна да тражи од школе један прости српски сељак, не говорећи о ономе што траже од школе

и наставе отреснији српски сељаци у особама: Дим. Катића, Миљка Савића и других њима подобних. Кад то знају противници наши они ће и сами признати да су били у заблуди, као и они неукви учитељи, који такође тако говорише, док их у дужем говору и обавештењу неуверисмо да признају своју погрешку. При том, нетреба заборавити да ми у исто доба, и у овом истом делу тражимо далеко већу и стварнију спремину за све наставнике, а нарочито за учитеље основних школа.

Цела настава у свима школама треба да се окрене бољим путем.

13. С тога треба удесити да сва настава мора бити јасна, потпуна, примерна, практична, разложна, пријатна, драга и умиљата: а наставник и управник мора бити, не само свуда и при свему снисходљив, примеран, поучан, драг и умиљат, него они треба да су ученицима својим још више пријатељски одани и усрдни, него ли најбољи брат и родитељ, јер они овде заступају и учитеља, који се бави науком, а не само родитеља, друга и брата. Они треба да се понашају са омладином као са својим најдражим друговима. Гди год се то задобрави одма се прелази у незналиштво и варварство. Они морају васпитавати и учити омладину обзирући се свуда на природу деце и појимање дечије; а предмети за васпитавање и за учење бирају се према природи узраста и према природним потребама човека и друштва, као што је напред спомењено. То се мора имати на уму при свакој реченици поучној и при сваком кораку понашања и рада. Иначе наставник није учитељ него мучитељ, као што то бива већином и данас од највише до најниже школе.

14. И женска и мушка омладина васпитава се и учи се заједно, изузев само неке засебне женске предмете и послове. У савезним државама америчким то се већ одавно упражњава, па није пропала код њих моралност већма него код нас, нити је срушена та велика република њихова, која броји данас преко 50 милијуна становника; него баш на против, она из дана у дан све већа и угледнија и напреднија бива у свету. То има троструку корист, коју може лако увидети свако ко о томе озбиљно промисли.

15. Треба да речемо коју и о школским књигама и програмима, јер то испија крв и сок наше омладине и наших наставника основних и средњих школа. У то име велимо:

Док у „просветном свету“ буду потребне неке „школске књиге за учење у школи,“ дотле несме више нико други писати те књиге, нити школске програме и распореде, до одбор учитеља, кога ће изабрати главна, годишња скупштина свију отачаствених учитеља. Тај одбор замењује тако звани данашњи „просветни савет“ — савет који толишно мало разуме потребе народа, природу деце и најновије одлуке и зактеве педагогије, да је натоварио чак и мајушној народној узданици — дечици основних школа такве големе и накарадне књижурине и програме, за које ће сви честити педагози, физиолози, психолози, хигијеничари и пријатељи народне садашнице и будућности рећи: то је кужни и убилачки терет и отров како за тело и ум, тако и за мускулну и умну енергију и полет генија, како код наставника, тако и код омладине наше. Тај наш предлог треба и мора да буде остварен за то, што такви изабрани од учитељске скупштине одбор учитеља, боље зна све поменуте потребе, но хиљаду просветних савета, а нарочито таквих какви су данас, Кроз овај одбор морају проћи и одобрења добити и све књиге, што су одређене за све средње школе. А учитељи народни и ово као и друге означене зактеве школске треба да слошки и што скорије извојују, или да иступе из тог ужаса који узалудно убија и њих и омладину народну.

16 Свака општина треба да испуђи из звања учитељског сваког оног наставника који туче, грди и за уши вуче децу; јер то није наставник, него сметењак убица и изрод, који каља свето име наставника, и који сатире најдрагоценији аманет наше омладине. Тако исто треба да учине и са оним гадом, који кињи децу само за то да му донесе тако звану реграцију, и који су одати пијанству и блуду. Ово напомињемо за то што смо видели и таквих несрећа, који дубоко пливају по блату тих порока. Тако, Иван Батавелић толико је тукао ђаке своје да су два од убоја умрли, и да га није писар Јоковић испребијао још би тај изрод сатирао поверену му омладину. Паја Шуваковић је утркиво се у томе варварству са таким

убицама наше узданице, да је дете Мите Павловића мртво остало. Тако је исто чинио и гад свески Тома Никашиновић, па онда учитељица Јелена Радовићка и многи њима подобни нељуди и гробари омладине наше. Иза ових одмах долазе и они крвождери омладине, и њеног умног полета и телесног развића, који са зверском алапљивошћу обарају ученике при испитима и прозивању са нечовечном оценом и белешком, због шта многи ученици изгубе своје здравље и благодјејање. У то коло нељуди и педагошких незналица спадају многи тако звани професори, професорчићи и учитељи, чија ћемо имена ускоро изнети на јавност ако се не поправе. Нек опросте читачи што такве оштре изразе употребљавамо. Подобни изроди доводе човечна писца да другчије не може о њима говорити. Тако треба да их зове цео свет, док народ сазре да такве варваре предаје народном суду, да им он суди. Свака општина и управа злотвор је народа и науке, која такве крволоке омладинске трпи у школи и средини народној, јер они тиме дају маха куги и беснилу, које треба да гони народ из школе и из сваког звања, исто као и сваку другу бесну и грабљиву зверад. Према таким нељудима нико несме сажаљења имати.

17. Због поменутих узрбкâ и недела, треба у свакој школи основној, средњој и највећој да стоје наштампане и наставничке и управничке дужности, поред школског закона. Јер ученици треба да знају и своје и својих наставника дужности. Тад ће бити мање беса појединих несавесних наставника и управника, и више правде над ученицима, дакле, и бољег напретка у наукама и веће љубави између наставника и ученика.

18. Свако учење на памет из књига, као и свака нагоница уништава се коначно. Такве незналице наставнике треба лишити права професорства и учитељства. Они су не само мученици деце, него и убице омладине. Јер сва настава мора да се састоји у представи предмета, у посматрању, у обавештавању дечијих питања, у саслушању и доцуњавању омладинског питања и умовања, као што је то напомењено у „омладинском доброноши“ који тражи, да се што више споји васпитање и учење умно са телесним, мускулним пословањем. Свако учење и васпитавање без тога, посве је непотпуно, јалово и крњаво.

19. Али, да би наставник достојно одговарао своме узвишеном задатку, да изврши оно што од њега очекује омладина и народ, и што од њега тражи напреднија наука педагогија, нужно је да сваки учитељ народне школе сврши приредну учитељску школу, која треба да се бар учи четири *) године, поред предходног учења неке веће народне школе у којој се морају учити бар 4 године. Али према томе великоме захтеву потреба народних треба удесити и реалке, и гимназије то јест треба их стварно реформисати у духу поменутих захтева и потреба. Јер за народног учитеља треба пространог, пробраног и посве стварног и применљивог знања, а не оног које не користи ни њима ни народу, какво им се, по несрећи данас даје у свима школама.

Све што је доде речено о учитељима и приправницима учитељске школе, то важи и за учитељице. Јер београдски «институт» — виша женска школа није у стању спремити своје ученице ни за вредну, скромну, штедљиву и примерну кућаницу и мајку, супругу и грађанку, а камо ли за наставницу достојну великог и светог позива народне учитељице и професорице. Кога ово вређа нек изиђе на јавност, ако сме, па да му укажемо на безбројна и жалосна факта, која ми прибрана имамо, и за која делимице зна њ престолица и Србија. Зар извесне помодарке могу спремати привредне, здраве и честите мајке, супруге, грађанке и учитељице? Што ко нема не може другом дати. Изузетака има, али су веома ретки, јер ивер далеко од кладе не лети. Народна скупштина треба да укине буџет одређени на овај оваки институт, који спрема

*) Затупани и славни филолог и граматичар Стојан Новаковић, са својим историчаром Љубом Ковачевићем, Свет. Вуловићем и другим њима подобним смлатастим „научарима“, толико су се расветлили својом науком, да су пре неколико година смањили рок учитељског учења и уништили удружење ђачко у учитељској школи: а сви прави пријатељи науке и народа проширују рок учитељског учења и дају им сва средства да се што више развију и спреме за то одиста свето и велико дело — за омладинског и народног учитеља. Они су једини на страни оних „учевних“ јадника, који веле да учитељима не треба да много знају, ма да цео истински просвећени и народу и просвети наклоњени свет зна да је неопходно нужно да учитељи буду снабдевени са што више стварног знања и рада. Они тиме као и забраном ђачког удружења и читања напредних књига и новина, довели су дотле учитељску Београдску школу, да јој треба поред све вредноће и ваљаности садањег њеног управитеља, још дуго поштена и напредна труда, па да она даје Србији онаке честите учитеље, какве је давала пре 6 год.

само помодарке и госпођице, а не скромне и вредне грађанке и мајке. Кома таког зеља треба нека га сам о свом трошку издржава ; а народу треба новаца за паметније и корисније дело.

Због уљуднијег владања и кориснијег примера за народ, свака сеоска учитељица мора бити удата и с' мужем да живи и да буде у свему скромна. Ни учитељица ни професорица несме носити ни прстење, ни лепезе, ни летње амбелчиће, ни корсете, ни турнеле, ни шешире ни одећу ни обућу и друго, које личи на салонске готованке и..... Помодарку и намигушу треба изјурити из тог светог звања, па ма она била од саваота препоручена. Омладину народну треба чувати од таквих. Ово важи и за оне учитеље и учитељице, које доносе у народ луксузан и развратан живот, и који се стиде и избегавају земљорадничке и занатлиске ручне послове радити, и који се опијају и картају.

20. Ради веће и стварније спреме наставника и наставнице за таку реформисану наставу народне омладине, свака учитељска школа мора бити поред неког великиг пољопривредног газдинства, сличног Топчидеру или Добричеву, те тако да изуче, поред садање артијашке науке, и ону живу и животну науку, све оне радове који требају омладини народној за срећнији живот и бољак. Тамо мора бити и богословска школа, догод у свету буде неких богословија. Јер учитељ и поп живе у народу, и они треба да знају и да науче народ свакој корисној привреди. То је потреба коју треба у пут остварити и упражњавати. Без тог не вреди скоро ништа ни учитељска школа, ни наставници; ни поп ни ;богословија. За њиву треба мотика а не молитва. За омладину народну треба привредног знања, а не садање школске артијашке некорисне млатњаве. Ову истину сведоче они ништави добитци, резултати које нам даде за ових наших 60—70 година наша настава школска. Хоћетели примера да то потврде ? Ево их : шта знамо кориснога и честитога за благостање и права народна ? Знамо кад су се рађали, тукли и женили угњетачи светски, а не знамо како треба удесити земљу, па да нам чешће и више роде наша жита, воћа, поврћа, нити лековитих и других за економију корисних биљака, које нам требају кроз цео живот

наш. Знамо безбројна правила разних граматика, а не знамо правила животна, по којима би уредили државу и народ тако да будемо сви свесни, праведни, вредни, срећни и између себе солидарни. Учили смо пуно и дуго неких књига за одржавање и унапређење морала, па ето скоро сви смо изреда неморални по нашем раду, понашању и уређењу. Научили смо како се окреће земља и законе о кретању звезда, а не знамо искоренити кретање стеница, вашију, бува и гњида по нашој глави, кожи, постељи, соби, марви и баштенској биљци и т. д. Ето таку бруку треба скинути из наше школе и наставе, или боље рећи са нашег тела и мозга. Ко то неће он немари за народ него само парадира са школом и „науком“, као паун шареним репом, који има вредности само за помодаре и готоване.

21. Да би се знање наставничко (учитеља и професора) све више и више унапређивало, то ће сви поменути наставници дужни бити држати годишње учитељске и професорске скупштине у месецима ђачког одмора, па биле те скупштине на једном или на два, три места. Поред тога учитељи морају држати још бар једну окружну скупштину своју. На ову скупштину морају доћи и сви професори окружни. Ни један ни од учитеља ни од професора не сме изостати од доласка и присуства на свима седницама тих скупова. Ко од њих изостане без довољног узрока, кога мора потврдити општина, он ће бити кажњен, зато, што је ово знанствена и здравствена потреба како за учитеље тако и за професоре. Ово важи за све наставнике основних и средњих школа, како за опште годишње тако и за полугодишње окружне скупштине. Јер као што је већ познато ово наставничко путовање кроз народ и природу до скупштине, догађаји и радови у њој, и повраћај другим путем у своје место, пружа учитељима не само диван материјал за проширење знања и примењивање истог омладини народној и народу, него тако путовање и састајање служи и за њихово телесно здравље и појачање умне снаге и енергије, која им је вазда нужна за своје трудно и узвишено наставничко делање. Трошкове те око путовања наставничког на учитељске скупштине, намириваће општина или срез или држава из своје касе. За такве издатке нико поштен

и разуман неће правити приговоре, јер то је зајам за велики интерес, за нарорно унапређење; од себе себи. Како за окружне тако и за годишње наставничке скупштине, свака влада и власт мора им спремити и уступити нужну зграду за држање скупштине, па била то скупштинска зграда, или начелство, или општина, или школа, или црква. За сваки такав рад, мора им се ићи на руку.

22. Даље, у име што већег и кориснијег учитељског унапређења, у знању и наукама, влада је обвезана сваке године послати бар двајестину даровитих и честитих народних учитеља и по ког професора : у Шведску и Норвегију, Немачку, Америку, Швајцарску, Русију, Француску и Инглеску. То треба да буде па макар се укинули сви митроношци и златнојакаши. Народни бољак у данашња времена не зависи од ових, већ од ваљаних народних наставника који имају у подручију не само земљораднике и занатлије, него и цео народ одрасли и дечи.

23. Али према толиким дужностима неопходна је потреба повисити и плату учитељску двоструко већу. Ово треба и мора да буде, да се учитељи народни, помоћу материјалног бољитка, све више и више усавршавају у своме раду, и да зато звање и занимање више воље имају. Откинемо тамо гди је дато некима много више но што тражи за човека наука о здрављу, — физиологија и хигијена, па ћемо одма моћи тиме довољно надокнадити ову потребу народно-учитељску.

24. Почем су професори то исто што и учитељи народни с том само разликом што ови предају науку одраслијим ученицима и људима, то треба уредити правило законско, по коме мора сваки професор положити испит из педагогије, а нарочито из методике и педагошке психологије. Ови професорски испити држаће се пред одређеним испитним одбором, изабраним из професора учитељске школе. То треба да буде, и то мора да буде и то неодложно, зато, што скоро сви дојакошњи тако-звани професори и предавачи свију виших и средњих школа, куда разумемо и велику школу — универзитет, скоро махом нису ничим посведочили да знају шта треба народу и њиховој омладини за добар и солидан живот, и којим начином треба предавати науке ученицима ; нити су ичим посведочили

да знају да се понашају према ученицима тако, како ће они видети у њима пријатеља, поправљача, честитог руковођу, истинског учитеља, наставника и друга свог и народног. Изузетци су посве ретки досада били. Камо пусте среће, да бар одсада већи буду,

25. А да би професори учитељске школе одговорили и томе и своме великом задатку у опште, нужно је изјурити из ње све биготне смлате и недостојне наставнике наставничке, па заменити их онаким наставницима који ће достојно одговорити великом и светом позиву тог завода и позиву науке и народних потреба.

26. О војеној академији не говоримо засебно ништа, прво зато, што и она спада у средње школе, а друго стога што се надамо да није далеко оно свето време, кад ће народи бити тако свесни да укину сваку школу и установу гди се учи и вежба нападању, омражавању, гоњењу и убијању људи и народа. За њу имамо рећи само оно што мисли и жели сваки разумни и поштени србин, а то је: да њени ученици буду народу и војницима својим истински учитељи и пријатељи а не мучиоци као што видимо и данас још међу старешинама војничким неке изроде и нељуде, због чијег се зверства починише толика братоубиства при Зајечарској и Тополској побуни, и при сваком учењу, вежбању војника. Српска војена академија или треба да даје истинске браниоце правде и слободе народа и отачбини честите и умиљате наставнике за обучавање српских војника, и пријатеље српској земљи и омладини или нек иде без трага и гласа као и свако друго друштвено зло и ништавило. Да ли ми непрегонимо према професорима? Ни мало, јер, да већина професора виших школа не разуме свете и велике дужности наставничке, види се и отуда, што се они махом понашају према ученицима као власници према угњетачима, и што они омладини испијају сокове крви, мозга и костију са нагомилавањем учевних предмета, са изучавањем које каквих ситница и лудорија, и са варварском оценом при учењу и испитима, као и при свему другом.

Жалосна је истина да скоро сви ти садањи испитани и не испитани, високоучени и нискоучени професори виших и сред-

њих школа, изгледају већим делом као: диктатори, декламатори, експлоататори, фразери, гониоци, мучитељи и стаманиоци својих ученика.*) Многи опет изгледају и владају се као праве смлате и незналице, поред све њихове стручности или нестручности. Због таквих јадних наставника и предавача науке, многи ученици, не само што беже из школе, него и болести добијају; а често се лаћају и оружја, па убијају себе или свог мучиоца, — наставника. Да је ово сушта истина сведоче многобројна факта, које смо навели у „омладинском доброноши“ у критичном одељку.

Ко се од професора противи ономе, мало час поменутоме захтеву, тај показује да није спреман за наставника, нити је пријатељ омладине и народа. Њега не треба у таком важном занимању држати. Таки професори, а и народ и омладина треба да знају, да није за професора довољно имати само добру сведоцбу школску; нити бити учеван из ове или оне струке, — науке, нити то што је неко постављен указом за професора ове или оне школе, или проглашен за академичара и члана ученог друштва; него он мора знати предавати само онаке и онолико „науке,“ како тражи од наставника педагогија с методиком, то јест, он се мора владати тако, да ни владање ни учење његово не буде ни у длаку на штету телесног и умног здравља омладине, да јој се не окрњи ни у чему право човека, и да јој не буде ни у чему на уштрб телесне и мозгане енергије и самосталности младићске. Јер без тога народ ће имати само кукавице, стрвине и подлаце, па ма по који од њих узлетио „науком“ својом до Карла Маркса и Њутона, до Дарвина и Вирхова.

У то име треба, а и неодољива је дужност општини и држави изјурити из школе све оне професоре и учитеље, који грде, киње или чим било тиранишу омладину народну и који нераде усрдно за тачно извршење наставничке дужности. Али, по несрећи, до сад су изгоњени отуда само они који су на основу народних потреба, и научних захтева устајали и поди-

*) Оваких факата имамо прибељежених у нашем записнику врло много. И ако се те кукавице неокану свога варварства, то ћемо их једном приликом приказати свету у својој њиховој ругоби, па макар их читава читуља испало. „Јер варварству стати ногом ва врат, — то је дужност наша најсветија,“ вели П. П. Његуш.

зали реч у одбрану истине противу лажи; у одбрану правде противу тираније; у одбрану поштења противу подлости и грабљивости неких државних, црквених и новчаних власника, развратника и незналица и т. д.

Ето, толико смо хтели рећи у корист наше школе и наставе.

И ето, бар то толико или боље рећи толишно можемо у пут, без одлагања икаквог, да преобразимо наше школе, нашу наставу и наставнике. То треба, и то морамо да учинимо за сада, као прелазну спрему у савршеније, свесније и срећније реформе просветне и друштвене. Коме је и толишни захтев и преображај претеран и немогућ за остварење, он заслужује да му цео свет рече, да је он посве недотеран за оно што је корисно народу и прогресу, и да упут забиљежи у своме биљежнику за себе оваки став: за мене (то јест за њега) јадног кукавца и телесног и умног банкрота све је немогуће, све је прерано и претерано; а за вредне, свесне и честите људе, могуће је остварити и највеће друштвене идејале, а камо ли оволишни преображај у школи и настави. Чим то учини, одма треба да и остави то узвишено место наставника и просветног управника, те да бољи човек на то место дође.

На овом садањем систему школског реда и учења не смемо ни часа остати, јер садањи учебни школски предмети, већином нису ништа друго до јавна противност гласу потреба народних. Садања школска правда није ништа друго до пука неправда. Садањи школски морал нема ни зрна истинског морала, који се оснива на науци, истини и правди. Садања формална школска истина већином није далеко од најкрупније лажи. Садања педагогија је на делу код већине наставника, сушта је млатњава и малтретирање ученика, које неодговара животним, истинским потребама народа и захтевима науке. Да је то тако имамо овде као и по свему свету хиљадама примера. Та заиме света, погледајмо бистрим оком и умом око нас, па ћемо видети да нас ето с тога даве безбројне напасти, беде, несреће и погибије. То нам је донело и оне јаднике и подлаце који толико мучише и стамањиваше овај бедни народ због ове или оне династије, због овог или оног развратника, тиранина, звера и грабљивца; то нам је донело и оне изроде,

који и за ситнице којекакве удараше по 25—50 и 100 батина чак и оним седим старцима, који се борише и све жртвоваше у часу велике српске револуције, за ослобођење народно; то нам је донело и оне зверове и продане душе, који убијаше и глобише тако грозно народ у побуни Тополској и Зајечарској, како га ни турци не убијаше и неглобише, и који изведоше народ Србије на кланицу сливничку противу браће Бугара и на пазар Бонтуу и другим пијавицама и крвницима српским. То нам је дало и оне крволоке који повисише војеним старешинама и војницима душло већу плату кад су их опремили да бију и арају свој народ у 1883 години у окрузима: зајечарском, књажевачком и алексиначком, а године 1876 смањили им упола мању плату, кад су се борили противу турака за ослобођење и отаџбину; то нам је донело и то нам по све нагло шири царство јектике, немоћи, шкрофула, лењости и разноврсне кужности у омладини нашој; то нам је донело и и на врат и мозак натоварило и многе друге несреће, о којима не можемо овде говорити.

Не заборавимо да се у таком и бољем преображају налази животна котва, од које зависи преображај народне омладине, а данас сутра опет од ње ће зависити, оћемо ли ићи на боље или на горе, и оћемо ли живити као људи или као кукавице и злице, и богаљи телесни, материјални, умни и морални. То треба добро упамтити и у име бољитка непрестано радити.

Сви наставници основних и виших школа и сви грађани, који искрено пријатељују народу, просвети, напретку и науци, треба да се сложе као једно тело, те да озбиљно приону код корманоша просвете да се бар што пре изврши оваки преображај школе и наставе, какав овде указасмо; ако још сазрели нисмо да остваримо онако васпитавање и учење омладине, како указује горе поменути «омладински доброноша». — Нова наука о народној настави.

Да је среће сви би наставници основних, средњих и највиших школа, изјавили дотичним властима одлуку достојну честитих наставника и искрених пријатеља народних, омладинских и наукиних, која би укратко огласила овако: у име

здравственог, привредног и моралног бољитка народа и омладине, и у име вељих захтева науке, ми тражимо или да се бар оволики преображај учини у школи и настави, или ми сви остављамо садање школе и ове наше ненаучне и некорисне дужности, које нам товари на плећа наша садањи школски распоред, програм и систем.

* * *

Додатак, преображају школе и наставе.

Наставници и педагогија једнако зборе о нужности и важности ученичке прибраности и пажње на часима предавања. Та брига њихова и тај захтев педагогије нико разуман ни поле „учеван“ неће порицати. Јер зна да без тога неће се у школи постићи успех, који треба да се постигне. О томе се много писало и пише једнако, али готово нико не пише о томе онако како доликује здравом разуму и научном методу истраживања, јер не указује ни главне узроке, који доносе код деце непажњу и расејаност, а камо ли што друго.

С тога ми питамо овде учевне и неучевне наставнике, педагоге, писце и управнике просветне, државне и црквене, цигло ово: да ли су крива деца непажњи и расејаности својој, или они услови, који окружавају и даве ту бедну децу?

Без узрока нема појаве, вели наука.

То је питање посве важно, па за то скрећемо пажњу свију тих писаца на ово: да ли могу бити она деца пажљива и прибрана на часовима предавања, која су оптерећена толиким предметима школским, и за ученике већином нејасних и немилих; која и на часу предавања осећају како им бриде ноге од зиме, или од трња и кошевине, а кожа од боја добишеног у школи или код куће; како им завија трбух од глади или од нездраве хране и воде; како их сврби кожа од свраба, вашију, бува, нечистоће и стеница; која се грозом и тугом сећају како су удаљена од куће и родбине; како су им родитељи, или браћа, или сестре болесне; која јецају помишљајући, како су им браћу отерале власти силимице у војску а чичу или другог укућанина у ас или на робију, због тога што су

праву истину говорили и противили се неправди и злу; која се мрште од муке што им је снаја одбегла у родбину код оца, и што им је те и те ноћи покрадено толико марве или запаљено сено; која уздишу што им је порезник отерао силом краву из куће за данак, која им је давала млека, сира, ско-рупа, сирутке и сваке године по 1 лепо теле; која горко туже што су они тако рђаво и издрто одевена, поред тога што им родитељи једнако раде, а господска деца прекрасно одевена, ма да им родитељи тек по нешто пискарају и говоре у канцеларијама; која грозничаво зевају од досаде што скоро сваки њихов наставник њих презире а господску и богаташку децу милује и воли; која се леде од страха што им се за-дају задаци и така питања, каква она не разумеју, нити се њима интересују; која су жалостна и за то што су она затво-рена у та четири смрдљива зида школска, кад је на пољу онако дивно време за игру, песму, забаву и неки рад у отво-реној природи и чистини и т. д. итд.

То су, ето господо, наставници главни узроци дечијој непажњи и расејаности што се свуда опажа на часу преда-вања «наука» у школи. И то ће тако бити увек, поред свега писања и натеривања, догод сами родитељи, наставници, управ-ници и државници не постану толико пажљиви и прибрани да отклоне поменуте узроке. Али ови се узроци, као ни остале друштвене несреће и рђавштине не могу одклонити док се из-нова не униште све садање друштвене уредбе и на место њих не уреди народ по захтевима нових људи и нове науке. Без тог ученици имају права рећи свима одржачима садањег реда и поредка и наставницима и писцима: врачу исцели се сам! — А ми завршујемо горњом изреком: какво семе такав род; каква њива такви плод, додајући још и ово: за чист посао треба чистих руку, а за дело праведног и корисног преобра-жаја у школи, настави, држави и друштву, треба поштених енергичних и свесних трудбеника.

Н А З Н А Њ Е

Ради знања јављам пријатељима и познаницима, да ће за овом књигом ускоро излазити и ове књиге моје:

Дужности влада и власти.

Народни учитељ (прерађено и четвоструко увећано треће издање). Ова ће књига кроз кратко време бити готова.

Народна права.

Наука и раденици.

Нова наука о народној настави.

Парагравска правда или слике од султана па до надничара, (прерађено издање).

Пир бездушника.

Величанство и потлаченост раденика.

Тумач научних и политичних речи.

Посланица Богу.

Славенска унија, с погледом на тројну унију Европе.

Узорите беседе и песме (треће и петеростручко увећано издање).

